

Seljačke bune u Europi u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

Ručević, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:467783>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-09-29**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J.Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij povijesti i hrvatskog jezika i književnosti

Marija Ručević

Seljačke bune u Europi u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

Završni rad

Mentor: doc.dr.sc. Denis Njari

Osijek, 2020.

Sveučilište J.J.Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Preddiplomski studij povijesti i hrvatskog jezika i književnosti

Marija Ručević

Seljačke bune u Europi u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje povijesti,

znanstvena grana hrvatske i svjetske srednjovjekovne povijesti

Mentor: doc.dr.sc. Denis Njari

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 8. rujna 2020.

0303059832

ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Ovaj rad nastoji prikazati uzroke navedenih seljačkih buna te njihove ishode u pojedinim državama. Seljačke bune neizostavan su dio srednjovjekovnog razdoblja europske povijesti. Seljaci su činili većinski dio stanovništva te su zauzimali jedan dio hijerarhije u feudalnom sustavu. Vazalnim ugovorom bili su vezani za plemića te su na temelju ugovora izvršavali svoje radne obaveze. Dakako, sukobi plemića i seljaka bili su učestali. Osim toga, u razvijenom srednjem vijeku brojni su razlozi nezadovoljstva seljaštva: ratovi, povećani nameti, epidemija kuge i ekonomska kriza 14. stoljeća. Sve to dovodi do brojnih ustanaka i društvenih previranja. U pojedinim su državama seljački ustanci imali i dublji društveni značaj, kao npr. u Engleskoj i Francuskoj. Te dvije države vodile su Stogodišnji rat koji je pogodio sve društvene slojeve, osobito seljake. U Engleskoj će to dovesti do ustanka 1381. godine pod vodstvom Wata Tylera. Francuska je također zabilježila jedan od najpoznatijih ustanaka razvijenog srednjeg vijeka, Žakeriju, koji je izbio 1358. godine. Talijanski su gradovi također bili poprište buna, od kojih je najpoznatiji ustanak Ciompa u Firenci 1378. godine. U kasnom srednjem vijeku je i u Hrvatskoj zabilježena buna radi crkvene desetine, koju su seljaci morali davati Crkvi.

Ključne riječi: seljaci, seljačke bune, razvijeni srednji vijek, Europa

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Seljaštvo u srednjem vijeku	2
2.1. Seoske zajednice.....	3
3. Uzroci seljačkih pobuna.....	5
4. Položaj seljaka u Engleskoj	7
4.1. Seljački ustanak 1381. godine	9
5. Položaj seljaka u Francuskoj	10
5.1. Žakerija 1358.	11
6. Položaj seljaka u Italiji.....	12
6.1. Ustanak Ciompa 1378. godine.....	13
7. Položaj seljaka na području srednjovjekovne Hrvatske	14
7.1. Prva buna u Dalmaciji 1180. godine	15
7.2. Buna radi crkvene desetine u prvoj polovici 14. stoljeća	16
8. Zaključak	18
9. Popis literature.....	19

1. Uvod

Cilj je ovoga završnog rada prikazati seljačke bune koje su nastajale u Europi u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, a koje su bile prouzrokovane teškim položajem seljaštva. Problem seoskih ustanaka postaje sve većim interesom povjesničara i tema historiografskih studija u 19. i 20. stoljeću, a nakon Drugog svjetskog rata pokušava se tipološki odrediti različite pobune na temelju usporedbe strukturno sličnih ustanaka. Na početku rada reći će se nešto o feudalizmu te položaju seljaštva unutar toga sustava. Zatim slijedi dio o uzrocima seljačkih pobuna koji su se razlikovali od države do države. U Engleskoj uzrok leži u dinastičkim prevratima, Stogodišnjem ratu s Francuskom koji je uzrokovao dodatno povećanje poreza te doveo do pobune seljaka. Francuska je također pogođena ratom, ali i epidemijom kuge što također dovodi do pobune. Prenapučenost talijanskih gradova prouzrokovano komunalnim sustavom, velika ekonomska kriza 14. stoljeća, kao i epidemija kuge, uzrokuje sličan razvoj događaja i u Kraljevini Italiji. Seljaci na području srednjovjekovne Hrvatske pogođeni su teškim porezima i feudalnim davanjima, a uz to i crkvenom desetinom koja će također prouzrokovati nekoliko seljačkih buna. Unatoč različitom položaju, svima je bila zajednička borba za opstanak i poboljšanje položaja. Stoga će se u radu objasniti položaj seljaka u Engleskoj, Francuskoj, Italiji i srednjovjekovnoj Hrvatskoj te prikazati ustanak za svaku pojedinu državu, koji je uvelike ostavio trag u europskoj srednjovjekovnoj povijesti.

2. Seljaštvo u srednjem vijeku

Srednjovjekovno je društvo bilo podijeljeno na tri reda: na nositelje „vlasti“, koji su bili zaduženi za duhovnu borbu, na nositelje „moći“, zadužene za ovozemaljsku, svjetovnu borbu i na one koji ne obavljaju ni jednu ni drugu funkciju, koji imaju samo „pravo na šutnju“ i samo jednu dužnost – posluš, pasivnost, podložnost, a to su kmetovi i seljaci.¹Ovakav hijerarhijski sustav bio je temelj feudalizma. Pod pojmom feudalizam podrazumijeva se ukupnost osobnih veza koje međusobno povezuju u hijerarhiju članove vladajućih slojeva društva.¹

Tijekom 19. stoljeća postupno se oblikovala suvremena definicija pojma “feudalizam”, koju prihvaća većina povjesničara. Istovremeno su se oblikovala i marksistička shvaćanja, prema kojima je feudalizam takvo društveno-ekonomsko uređenje koje je proizašlo iz robovlasničkog društvenog uređenje te stvorilo uvjete za nastanak kapitalističkog društva. Razvoj europskog feudalizma započinje u 8. stoljeću, u doba prvih Karolinga, kada je dodjela lena i uspostava vazalsko-seniorskih odnosa bila usko povezana. Potkraj 8. i početkom 9. stoljeća feudalizam se proširio prema Italiji, Španjolskoj, Njemačkoj, prema istoku Europe, najprije u Ugarsku a zatim i u neke slavenske zemlje. Iz Engleske se feudalizam proširio u Irsku i Škotsku. Feudalne države su u početku bile patrimonijalnog tipa, u kojoj se vladar nalazi na čelu oružane sile koja je osvojila veliki teritorij, odnosno velike površine zemlje te tada tu zemlju daje u nasljedstvo svojim potomcima koji ju dijele među sobom nakon očeve smrti. Takav tip države nije se dugo održao, jer se feudanci postupnim jačanjem nastoje što više osamostaliti i emancipirati od kraljevske vlasti. Od 12. stoljeća feudalizam je sve više pod pritiskom centralizacije države, organiziranog društva, odnos vladara i njegovih podložnika zamjenjuje odnos senior-vazal. Gospodarskim i društvenim razvojem gradova od 14. stoljeća, feudalizam više nema značajniju političku ulogu.²

---

¹Georges Duby, *Tri reda ili imaginarij feudalizma* (Zagreb, 2007), 100.

²Ivo Goldstein, Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, (Zagreb,2006), 151-156.

Cijeli sustav počiva na vazalnom ugovoru koji se sklapa između plemića i vazala. Vazal se gospodaru zaklinje na vjernost i čini mu usluge, a plemić mu zauzvrat dodjeljuje beneficije. Pri zakletvi vazal svoje sklopljene ruke stavlja u one svog (budućeg) gospodara. Glavna kazna za nevjernog vazala jest konfiskacija feuda,³ a ako vlastelin ne ispuni svoje obveze, vazal može uskratiti povjerenje vlastelinu. U feudalnom sustavu najvažniji čimbenik bila je zemlja, te ga stoga definiramo kao sustav posjedovanja i iskorištavanja zemlje. Plemić svome vazalu dodjeljuje zemlju(feud) u sklopu svečanosti koja se sastojala od simboličnog čina te predaje nekog predmeta (zastave, žezla, snopa slame i sl.) te koja je najčešće slijedila nakon polaganja zakletve vjernosti.⁴ Dakle, jedna od ključnih pojava u razvoju srednjovjekovnih društava bila je zemljište i vlasništvo nad zemljom, koja je povezivala cijelo srednjovjekovno društvo i sve njegove skupine.⁵

2.1. Seoske zajednice

Osim zemlje, važna je i gospodarska osnova seoskih zajednica. Seoske zajednice tijekom srednjega su vijeka dijelile, upravljale i branile svoja zemljišta te ih održavala jer je održavanje zemljišta bilo od životne važnosti za većinu seljačkih obitelji. Dakako, seoske su se djelatnosti razlikovale ovisno o području na kojem su se odvijale. Isto tako, i položaj seljaka nije svuda bio jednak te nisu svi bili ravnopravni.⁶

---

³Feud (srednjovj. lat. *feudum* < starogerm. *feod*: posjed) je zemlja u posjedu feudalca po lenskom pravu. (Hrvatska enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=19402>, posljedni put posjećeno 25.6.2019.)

⁴Jacques Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada* (Zagreb, 1998), 120-121.

⁵Tomislav Raukar, *Seljaci i plemići hrvatskoga srednjovjekovlja* (Zagreb, 2002), 8.

⁶Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 387.

U ranom srednjem vijeku zemljoposjednik bi nadgledao rad na svojoj zemlji ili bi to radio neki od njegovih službenika te je određivao što će se uzgajati na kojoj čestici zemlje. Uvođenjem feudalnog sustava, seljaci su bili prisiljeni voditi brigu sami o sebi, jer su zemljoposjednici sve više vremena trošili na politiku i ratove te nisu više u tolikoj mjeri nadgledali proizvodnju.

Srednjovjekovno selo bila je mala zajednica sa malim proizvodnim resursima te su i prinosi bili vrlo mali, tako da bi često i razlika između preživljavanja i gladi bila premala. Seljaci su proizvodili onoliko hrane koliko im je trebalo za svoje potrebe te su stalno bili u borbi sa prirodnim nepogodama. Osim toga, većina njihovih prihoda uzimala se za održavanje ostalih viših slojeva, kao što je npr. crkvena desetina koja je bila obavezna i morala se plaćati. Također, obaveze prema svom gospodaru bile su još teže. Njemu bi pak davali rentu, bili su obvezani na brojne službe, plaćali su poreze te su morali obrađivati i seniorovu zemlju i brinuti se za njegovu stoku.⁷

U 13. stoljeću gospodarski razvoj omogućuje seljacima postupno oslobađanje od vlastelinskih nameta, pa dobivaju određene povlastice te poboljšavaju svoj pravni položaj. Vlastelinski nameti zamjenjivani su radnim obavezama sa utvrđenom naknadom, što je u načelu značilo promaknuće seoskih slojeva u odnosu na prethodna stoljeća.⁸

Unatoč zakletvi vjernosti sukobi između plemića i seljaka bili su gotovo neizbježni, a borba seljaka neprekidna. Sporovi i svađe oko tumačenja feudalnih ugovora izazivali su brojne teškoće, nemarnost u izvršavanju obaveza s obje strane kao i nepopustljivost u obrani vlastitih prava, osnovni su razlozi sukoba između plemića i vazala.⁹

---

⁷ Goldstein, Grgin, *Europa i Sredozemlje*, 157-162.

⁸ Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 123-124.

⁹ Roberto Lopez, *Rođenje Evrope*, (Zagreb, 1978), 156.

3. Uzroci seljačkih pobuna

Kada je riječ o samim uzrocima seljačkih buna, njemački povjesničar Günther Frantz u svojoj studiji o njemačkom seljačkom ratu navodi kako bi uzroke europskih pobuna trebalo tražiti u sukobu između nepotpune autonomije kmetova. S druge strane, marksistička tumačenja naglašavaju važnost ekonomskog aspekta, tražeći opće uzroke suparništva među seljačkim i gradskim klasama koje su postojale u okviru feudalnog sustava. Francuski povjesničari Marc Bloch i Georges Duby slažu se oko tvrdnje da su seljački nemiri bili „u potpunosti društveni pokreti“.¹⁰

Iako se mišljenja povjesničara o uzrocima seljačkih buna razlikuju, jedno je sigurno: seljaci koji su pokretali i sudjelovali u seljačkim ustancima težili su poboljšanju položaja (pokušali su utvrditi, umanjiti ili ukidati službe i namete), ali su seljački ustanci isto tako bili i manifestacija borbe za opstanak. Seljaci su živjeli na rubu pothranjenosti i bolesti te smatrani divljim zvijerima strahotne ružnoće. Nije čudo da su se iz tog stanja dugotrajne potlačenosti i nezadovoljstva razvili ustanci.¹¹ Osim toga, njihov položaj razlikovao se od područja do područja. Seljaštvo na prostoru sjeverne Francuske i zapadne Njemačke bilo je u boljem položaju od engleskog i talijanskog seljaštva. Primjerice, engleski zemljoposjednici su zbog čestih oporezivanja pazili na svaki mogući gubitak ili smanjenje vlastitih prihoda te su nevoljko ustupali svoja unosna prava nad seljacima. Oslobođenje kmetstva u Engleskoj bilo je rijetka pojava, a često su znali proglasiti kmetovima sve seljake čiji status nije bio jasno određen. U Italiji je položaj seljaštva bio otežan čestim unutarnjim ratovima i sukobima, ali i prodorom gradskih trgovaca u talijansko selo. Gradski bi trgovci ulagali velike svote viška kapitala u poljoprivredu, pritom nametajući velike poreze, a davajući izrazito niske nadnice seljaštvu, što je dovelo do velike bijede seljaštva u mnogobrojnim dijelovima Italije.¹²

Tijekom 13. stoljeća seljaci su uživali veću gospodarsku i političku sigurnost nego ranije, ali i dalje su živjeli na rubu siromaštva i gladi. Život i sudbina seljaka ovisila je o

---

¹⁰Povijest 7, *Razvijeni srednji vijek*, (Zagreb, 2007), 263-266.

¹¹Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 395-396.

¹²Goldstein, Grgin, *Europa i Sredozemlje*, (Zagreb, 2006), 359-360.

vremenskim (ne)prilikama te bi ga bilo kakva promjena (pad cijena žita, epidemije, lokalni ratovi i sl.) preko noći pretvorila u siromaha.¹³

Tijekom 14.stoljeća, kada dolazi do slabljenja papinske moći, dolazi do poteškoća u svim strukturama europskih društava. Crkva je lišena premoći, a vladari, plemstvo i građanstvo nisu bili u stanju preuzeti vodstvo. U takvom raskoraku najviše je bilo pogođeno gospodarstvo. Nedostatak potrebnog znanja i moći kako bi se regulirale gospodarske djelatnosti doveo je do mnogih pobuna i ratova. Seljaci nisu imali nikakav politički utjecaj, brojne pobune i ratovi nanosili su im velike štete te su bili opterećeni i teškim poreznim davanjima. Nisu imali mogućnost za društveno napredovanje u odnosu na 13. stoljeće, što dovodi do seljačkih pobuna i ustanaka. Seljačke su bune nastale kao odgovor na teške poreze, povećana feudalna davanja te neuspjeh feudalaca i vlasti da im osiguraju miran život i rad. Neuspješne pobune koje su dodatno otežale život seljaka, pogoršane su epidemijom kuge koja je opustošila Europu 1347. godine. S obzirom da Europa nakon epidemije više nije bila u stanju uzdržavati veći broj stanovništva, dolazi do pada njegova broja i pojave gladi.¹⁴

U cijeloj Europi dolazi do napuštanja obradivih površina, napuštena sela pretvorena su u pašnjake koji su ubrzo postali šume, a dolazi i do povlačenja žitarica u korist šume. Tijekom cijelog 14.stoljeća dolazi do pada cijena žitarica, kao i cijena najma poljoprivrednog zemljišta što na koncu dovodi do pada zemljišne vrijednosti. Dakle, smanjenjem obradivih površina seljaci su protjerani sa svoje zemlje te u konačnici dolazi do propadanja sela.¹⁵ Stoga u 14.stoljeću dolazi do pojave velikih seljačkih buna o kojima će više biti riječi u narednom poglavlju ovoga rada.

---

¹³Goldstein, Grgin, *Europa i Sredozemlje*, 361.

¹⁴ Isto, 397-398.

¹⁵Povijest 7, 229-236.

4. Položaj seljaka u Engleskoj

Snažna engleska monarhija početkom 13. stoljeća gubi vlastite posjede koji dolaze pod francusku vlast. U vrijeme Henrika II., Engleska je bila kontinentalna sila koja obuhvaća čitavu zapadnu Francusku. Nakon smrti Rikarda Lavljeg Srca (1189.-1199.) i tijekom vladavine Ivana Bez Zemlje (1199.-1216.) monarhija gubi tlo pod nogama. U vrijeme Velike povelje sloboda (Magna Charta Liberatum), 1215. godine Ivanu se suprotstavljaju baruni, Crkva te grad London u povodu ograničenja sudskih i finansijskih zloporaba. Oni su zahtijevali vraćanje na tradiciju i priznavanje njihova statusa konstitutivnih tijela.¹⁶ Nakon Ivanove smrti 1216. godine, u vrijeme pobune velikaša, na prijestolje dolazi Henrik III. (1216.-1272.) S obzirom da je Ivan Bez Zemlje odbijao provoditi odredbe Velike povelje sloboda, u vrijeme vladavine Henrika III. papinstvo je zajamčilo engleskim velikašima opstanak odredbi čime su velikaši bili zadovoljeni, a Henrik III. je nesmetano mogao provoditi kraljevsku vlast. Kralj je bio vrlo pobožan vladar, bio je naklonjen Crkvi zbog čega nije zadobio naklonjenost velikaša. Iako je bio državni poglavar, državna uprava nije više bila ovisna o kraljevoj osobnoj kontroli i nije djelovala kao njegovo privatno vlasništvo. Što se društvenih promjena tiče, za njegove vladavine manji zemljoposjednici su u odnosu prema velikašima bili sve neovisniji, a oni sitni prevladali su u lokalnoj upravi.¹⁷ Feudalizam je u Engleskoj bio značajno oslabljen tijekom vladavine Edvarda I. Svome sinu Edvardu II. (1307-1327) ostavio je Kraljevstvo na rubu bankrota i nezadovoljno plemstvo koje je držalo većinu zemljišnih posjeda. S obzirom da Edvard II. nije bio dovoljno sposoban za vlast, plemstvo mu je ubrzo nametnulo niz odredbi kojima su razvlastili kralja. No, engleski velikaši međusobno su vodili privatne ratove te je Edvard II. iskoristio takvo stanje i 1322. godine uspio se vratiti na vlast.

---

¹⁶ Povijest 6, *Rani i razvijeni srednji vijek*, 486-493.

¹⁷ Goldstein, Grgin, *Europa i Sredozemlje*, 342-346.

Zemljom su, kao i u prvim godinama njegove vladavine, vladali kraljevi miljenici koji su ubrzo počeli stvarati vlastita prostrana kneževstva u Walesu. To je izazvalo otpor i pobunu velikaša te je Edvard II. naposljetku abdicirao te prepustio prijestolje najstarijem sinu Edvardu III. (1327-1377). S obzirom da je Edvard III. u trenutku preuzimanja vlasti bio maloljetan, vlast je preuzela njegova majka. Vladavinu njegove majke prekinulo je nezadovoljstvo velikaša, budući da je Edvardova majka vlast koristila kako bi povećala moć i posjede svoga ljubavnika Mortimera. Edvard III. se 1330. godine proglasio punoljetnim te ubrzo suzbio sve pokušaje ograničavanja svoje vlasti. Vodio je oportunističku politiku te je popuštao zahtjevima velikaša, što je do trenutka njegove smrti dovelo do ponovnog sukoba velikaša i dvora. U tim godinama pojavljuje se i pitanje nasljeđivanja francuskoga prijestolja. Edvard III. isticao je nasljedna prava na francusku krunu, budući da je njegov otac, Edvard II. oženio kćer Filipa IV. Lijepog. Pitanje nasljeđivanja francuskoga prijestolja doveste do dugotrajnog sukoba između Engleske i Francuske – Stogodišnjeg rata. Dugotrajni rat najviše je pogodio seljake. Premda je Engleska u početku dobila većinu bitaka, unutarnje stanje u državi bilo je ključno za konačan ishod rata. Nakon prvotnih pobjeda ubrzo je uslijedilo nezadovoljstvo pučanstva, budući da su se nametali visoki porezi. Osim toga, engleski vojnici po povratku iz rata pretvarali bi se u pljačkaše sela ili plaćenike feudalaca. Posljednje godine Edvardove vladavine obilježene su brojnim spletkama na dvoru, koje su se nastavile i nakon njegove smrti 1377. godine, kada ga je naslijedio desetogodišnji Rikard II. (1377-1399). Opće nezadovoljstvo najjače je bilo izraženo među seljaštvom i nižim gradskim slojevima. Radničkim statutima iz 1351. godine zabranjeno je povećanje radničkih plaća, što je dovelo do izbijanja ustanka 1381. godine.¹⁸

---

¹⁸Goldstein, Grgin, *Europa i Sredozemlje*, 401-406.

4.1. Seljački ustanak 1381. godine

Pobuna koja je izbila 1381.godine bila je odgovor na radnički statut iz 1351. godine. Osim zabrane povećanja plaća, dodatno nezadovoljstvo izazvalo je povećanje poreza kako bi država podmirila troškove rata s Francuskom.Imućniji su seljaci težili ukidanju kmetstva i smanjenju poreza. Bezemljaši i nadničari tražili su veće nadnice i podjelu crkvene zemlje na manje parcele. Ta dva sloja povukla su za sobom i obrtnike i gradske proletere. Pobuna je izbila potkraj svibnja te ubrzo zahvatila cijeli Essex i Kent. Pobunjeničku vojsku,koja je ubrzo krenula u marš na London, predvodio je Wat Tyler, a za to vrijeme ustanak se širio i u ostalim pokrajinama.¹⁹

Došavši u London, seljaci su od vlasti tražili ukidanje tlake i davanje zemlje u zakup po povoljnoj cijeni. Budući da vlast nije organizirala učinkovitu obranu grada, pobunjenici su vrlo lako prošli kroz gradska vrata te započeli s neredima.²⁰Sljedećeg dana kralj i dio njegovih savjetnika sastali su se s pobunjenicima na polju Mile End, a kralj se pretvarao da prihvaća Tylerove uvjete. Druga skupina pobunjenika, koja nije prisustvovala Tylerovim pregovorima, okupirala je londonski Tower i pogubila nadbiskupa Simona Sudburyja i sira Roberta Halesa. Međutim, kralj je naredio sastavljanje povelja sloboda za seljake te su seljaci iz Essexa počeli napuštati ustanak.²¹Tijekom pregovora vođa pobunjenika Wat Tyler je ubijen.Tylerovom smrću ustanak je okončan, a nakon što su se pobunjenici počeli razilaziti, plemstvo je započelo s hvatanjem i ubijanjem istih po čitavoj zemlji.Nakon velikog ustanka seljaštvo je živjelo lošije nego prije pobune.²²

---

¹⁹Povijest 7, 273-275.

²⁰Goldstein, Grgin,*Europa i Sredozemlje*, 406-407.

²¹Rodney Hilton, *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*, (London, 2003), 136-137.

²²Goldstein, Grgin, *Europa i Sredozemlje*, 407.

5. Položaj seljaka u Francuskoj

Do polovice 12. stoljeća veliki feudalski u Francuskoj upravljali su samostalno svojim grofovijama. Normandija i Anjou bile su dvije najbolje organizirane feudalne države.²³ U razdoblju između početka 11. stoljeća i sredine 13. stoljeća, francuski seljaci, zavaljujući općem porastu životnog standarda, napreduju i u ekonomskom i društvenom smislu. Proizvodnja na selu doživljava veliki porast, što seljacima omogućava pristup monetarnoj ekonomiji. Takav položaj seljaka na koncu će dovesti i do Povelje o oslobađanju od kmetstva 1248. godine.²⁴ No, tijekom 13. stoljeća dolazi do preokreta ekonomskih odnosa između seljaka i plemića. S jedne strane, seljaci se počinju useljavati u Pariz, što je znak ekonomskog napretka. S druge strane, provansalski plemići prisiljeni su prodavati gnojivo na gradskim tržnicama kako bi preživjeli.²⁵

Ubrzo dolazi do pada dugog razdoblja ekonomskog rasta. Potkraj 13. stoljeća pojavljuju se brojne teškoće u zemlji popraćene društvenim nemirima i plemićkim pobunama nakon smrti Filipa Lijepog. Francuska ubrzo ulazi u dinastijsku krizu, budući da nema izravnih potomaka za prijestolje te krunu preuzima Filip VI. iz loze Valois. Na koncu će pitanje francuskog prijestolja dovesti do Stogodišnjeg rata između Francuske i Engleske, jer engleski kralj Edvard III. također pretendira na prijestolje zahvaljujući ženidbenoj vezi svoga oca Edvarda II. s kćerkom Filipa IV. Lijepog. Dugotrajan rat dovest će do opće krize u državi, koju je osim iscrpljujućeg rata pogodila i epidemija kuge koja se pojavila u Marseilleu 1347. godine. Nakon kuge javlja se i glad, budući da padaju cijene poljoprivrednih proizvoda, a povećava se kraljevski porez.²⁶ S obzirom na takvo stanje, u državi započinju socijalni nemiri koji dovode do najpoznatijeg ustanka razvijenoga srednjeg vijeka.

---

²³Lopez, *Rođenje Evrope*, 214.

²⁴Jean Carpentier, François Lebrun, *Povijest Francuske* (Zagreb, 1995), 86-104.

²⁵Lopez, *Rođenje Evrope*, 310.

²⁶Carpentier, Lebrun, *Povijest Francuske*, 104-109.

5.1. Žakerija 1358.

Jedan od najpoznatijih ustanaka razvijenog srednjeg vijeka je tzv. žakerija (fra. jacquerie), buna koja je buknula 1358. godine. Samo ime ustanka je riječ koja se u francuskom jeziku koristi za svaki oblik seljačkog ustanka, a dolazi od imena Jacques Bonhomme, kako je francusko plemstvo prezirno nazivalo seljake. U cijeloj je državi vladalo nezadovoljstvo i strah uzrokovan kugom koja je bila izbila deset godina ranije, a nakon bitke kod Poitiersa (19.10.1356.) Francuska je bila politički nestabilna.

Sve je to dovelo do bune koja je buknula u dolini rijeke Oise 28. svibnja 1358. godine. Iz pokrajina Ile-de-France i Beauvaisis se proširila na Pikardiju, Normandiju i Champagne te potaknula pobune i u drugim regijama. Buna je obilježena ubojstvima, pljačkama, uništavanjima i nasiljem. Vođa ustanka zvao se Guillaume Cale, a seljaci su podršku pronašli u sljedbenicima Étiennea Marcela, moćnog vođe ceha pariških trgovaca. On je želio oduzeti plemstvu privilegije i političku vlast.²⁷

Pod njegovim vodstvom opći staleži sastali su se u Parizu te zatražili sudjelovanje u vlasti. Budući da su Englezi zarobili kralja Ivana Dobrog, Marcel je prisilio regenta Karla da objavi ukaz o reformama. Navedene reforme bile su prepreka samovoljnoj kraljevskoj vlasti. Regent Karlo je nakon toga pobjegao, a Marcelu je prepuštena kontrola nad Parizom. Iako je imao podršku građanstva, Marcel nije uspio spojiti gradsko i seosko stanovništvo.²⁸ Kada je uvidio da će seljački ustanak naštetiti i njegovom društvenom sloju, povukao se iz ustanka. Ustanici su bili pobijeđeni kod Meauxa 9. lipnja, Cale je ubijen dan poslije, a Marcel je pogubljen 31. srpnja iste godine.²⁹

---

²⁷Povijest 7, 272.

²⁸Goldstein, Grgin, *Europa i Sredozemlje*, 408.

²⁹Povijest 7, 272.

6. Položaj seljaka u Italiji

Kada se tijekom 11.i 12. stoljeća u Italiji pojavljuje sustav komuna, mnogi seljaci masovno migriraju iz sela u grad. Nastanak komuna i bujan razvitak gradova omogućavaju seljacima nova radna mjesta te poboljšanje životnog standarda. Koncem 13.stoljeća u Italiji je kmetstvo ukinuto, a komune također objavljuju niz povelja o kolektivnom oslobađanju.³⁰Osim gradskih komuna, za seljake Kraljevine Italije važnu ulogu imale su i seoske i poljoprivredne komune. Naime, postojale su dvije vrste seoskih zajednica: male homogene zajednice koje nisu ulazile u sukobe s feudalcima te veće seoske zajednice koje su nalikovale na one gradske te su bile uvjetovane blizinom feudalnog posjednika. U oba slučaja seoske su komune težile autonomiji od strane zemljoposjednika.³¹

Ubrzo je prenapučenost gradova rezultirala jakim pritiskom na poljoprivredu. Neki talijanski gradovi poput Venecije i Genove hranu su dobavljali iz inozemstva i morskim putem, budući da zemlja nije mogla proizvesti onoliko koliko je bilo potrebno. Osim toga, postojala su i područja sa suhim ljetima što je uzrokovalo neuspješnost proljetne sjetve. Opća kriza koja je zahvatila Europu u 14.stoljeću, tako je zahvatila i Italiju. Nezadovoljstvo najnižih slojeva društva jednako se odražavalo i u vladajućim klasama.Stoga su i talijanski gradovi bili poprište buna i narodnih ustanaka, od kojih je najpoznatiji ustanak Ciompa 1378. godine.³²

---

³⁰Lopez, *Rođenje Evrope*, 255.

³¹Povijest 6, *Rani i razvijeni srednji vijek*, (Zagreb, 2007), 452-453.

³² Giuliano Procacci, *Povijest Talijana*, (Zagreb, 1996), 40-42.

6.1. Ustanak Ciompa 1378. godine

Nekoliko je uzroka koji su doveli do jednog od najpoznatijih ustanaka koji se dogodio u Kraljevini Italiji krajem 14. stoljeća. Naime, poprište samoga ustanka bila je Firenca, jedan od najrazvijenijih talijanskih gradova početkom 14. stoljeća. Firenca je tih godina bila na vrhuncu svoga napretka, a dokazuje to izuzetan stupanj pismenosti i kulturne razine. No, problemi nastaju 1327.godine bankrotom bankarske kuće obitelji Scali, koja je podržavala politiku Anžuvina u Napulju. Ostali firentinski bankari velikim zajmovima podržavali su i engleskog kralja, no kada je isti 1339.godine obustavio isplatu duga, velike su se bankarske kuće našle u teškom položaju. Financijska kriza popraćena je i neuspjehom na polju vanjske politike, a cijela situacija kulminirala je klasnim i stranačkim sukobima te strašnom kugom 1348. godine koja je izazvala nove neredе i pobune. Osim toga, Firenca je tih godina ušla u sukob s papom koji je težio proširenju svoje vlasti u srednjoj Italiji.³³

Naziv „Ciompi“ u Firenci se koristio za „mali narod“ koji nije upisan ni u jedan od cehova. Ciompi su bili „podložni“ u cehu vunarskih obrtnika te su u teškim uvjetima rada prepoznali mogućnost za radikalne promjene. Pobuna je izbila u ljeto 1378.godine. Pobunjenici su započeli neredе paleći kuće najpoznatijih građana, za svoga predstavnika odabrali su pučanina Michelea di Landate ga proglasili stjegonošom pravde. No, njihov odabranik ubrzo je prešao na stranu velikih cehova. Ciompi su tada izabrali novog vođu te istupili pred sinjoriju s novim zahtjevima. Tada izbijaju novi neredi, ali Ciompi su na koncu protjerani iz Firence. Nakon što je staro građanstvo preuzelo vlast, većina pobunjenika je završila s krvavim osudama i progonstvima, a preostali Ciompi su desetkovani te su izgubili svaki značaj. Glavni razlog neuspjeha Ciompa bio je taj što su radionice obrađivača vune pripadale većim cehovima. S obzirom da je taj bogati sloj imao i ekonomsku i političku vlast, Ciompi, koji su bili politički neiskusni, ostali su izolirani i poraženi.³⁴

---

³³Procacci, *Povijest Talijana*, 50.

³⁴Povijest 7, 288-291.

7. Položaj seljaka na području srednjovjekovne Hrvatske

Usprkos nedostatku preciznijih demografskih podataka o hrvatskom stanovništvu srednjovjekovnog razdoblja, pretpostavlja se da je seljaštvo bilo najbrojnije. Osnovicu gospodarstva činila su zemljišna vlastelinstva i seoska gospodarstva.³⁵ Vlastelinstva se u srednjovjekovnoj Hrvatskoj učvršćuju za vrijeme Anžuvina te moćni veleposjednici sebi podčinjavaju okolno seljaštvo. Svaki seljak ovisio je o samovolji feudalca te mu je, osim rada na zemljištu, bio dužan plaćati i naturalnu rentu.³⁶

Od 12.stoljeća na području srednjovjekovne Hrvatske pripadnici seoskih općina postaju ovisni kmetovi na zemljišnim posjedima hrvatske vlastele, što pogoršava njihov gospodarski i pravni položaj. Unatoč tome, seoska općina kroz razvijeni i kasni srednji vijek ostaje temeljni oblik društvenog organiziranja. Najčešće dolazi do promjena položaja seljaštva na onim područjima gdje je hrvatski politički teritorij graničio sa komunalnim područjem dalmatinskih gradova te tako ograničavao proctor slobodnih seoskih općina. No, takve promjene nisu svuda bile jednake.

Primjerice, Zadar je bio prostor sa velikim distriktualnim područjem.³⁷ Kao takav, bio je jedna od najvažnijih dalmatinskih komuna srednjeg vijeka, a osim gradskog područja, važno je bilo i zadarsko zaleđe, ali i neposredno gradsko okružje. Štoviše, šireći granice svoga distrikta, Zadar uklapa seoski teritorij zaleđa u sferu svog političkog i gospodarskog sustava.³⁸ U zadarskom području agrarni odnosi bili su uspostavljeni sustavom kolonata i kmetstva. Važno obilježje, po kojem se ovi sustavi razlikuju od europskih, je povoljan pravni položaj zadarskih u odnosu na europske seljake.

---

³⁵Raukar, *Seljak i plemić*, 8.

³⁶Josip Adamček, "Virovitica I Virovitička županija u srednjem vijeku", u: *Virovitički zbornik (1234-1984)*, ur. akademik Andre Mohorovičić (Virovitica, 1986), 118.

³⁷Raukar, *Seljak i plemić*, 17.

³⁸Tomislav Raukar, *Zadar u XV stoljeću – Ekonomski razvoj i društveni odnosi*, (Zagreb, 1977), 66.

Dalmatinski kolonat proizlazi iz strukture komune, koja se sastoji od osobno slobodnih članova, pa je nositelj agrarnih odnosa – težak ili kmet – osobno slobodan, a odnos se uspostavlja ugovorom. Nakon isteka ugovora, zadarski kmet smije napustiti gospodara i potražiti drugo zanimanje. Ovakav utjecaj komunalne strukture onemogućavao je stvaranje težih oblika eksploatacije.³⁹

7.1. Prva buna u Dalmaciji 1180. godine

U odnosu na srednjovjekovni Zadar, Split je bio takvo distriktualno područje koje je imalo mali komunalni teritorij, pa je na području Splita češće dolazilo do sukoba.⁴⁰ U 12. stoljeću u Dalmaciji su seljaci imali svoj dvor sa pripadajućom obrađenom zemljom ili vinogradom te po još koji komad zemlje na drugom mjestu, a osim toga i pravo na idealni dio cijelog seoskog posjeda. U doba prodiranja feudalnog društvenog uređenja u Poljicima, 1180. godine izbija prva buna u Dalmaciji.

Naime, Poljica su bila posebna cjelina i općina te su bila podijeljena na nekoliko teritorijalnih skupina. Svaka skupina, odnosno njezini članovi, imala je svoja zemljišta, a nepodijeljena zemlja koja je bila u vlasništvu sela dijelila se po potrebi. Povod buni bilo je krivotvorenje isprave kralja Kolomana u splitskoj nadbiskupiji oko 1165. godine kojom Koloman, od 15. lipnja 1103. godine, daruje splitskoj crkvi poljička sela sa svim kmetovima. Taj čin bio je povod masovnoj pobuni Poljičana protiv feudalca-biskupa Gerarda, koji je u Split došao potkraj 1167. godine te pokušao nasilno pripojiti njihove rodovske posjede crkvi.⁴¹ Kako se Gerard na molbe Splicišana nije htio otići pokloniti u Carigrad caru Emanuelu Komnenu, papa ga je početkom 1173. godine premjestio na sipontinsku biskupiju, no, splitskom je upravljao sve do svoje smrti 1175. godine. Nakon njegove smrti splitskim nadbiskupom postao je Arnir, koji je premješten sa galjske biskupije u Italiji.⁴²

---

³⁹ Raukar, *Zadar u XV stoljeću*, 84.

⁴⁰ Raukar, *Seljak i plemić*, 18.

⁴¹ Stjepan Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, (Zagreb, 1956), 12-15.

⁴² Ivan Pivčević, *Sabrani radovi o Poljicima*, (Priko, 2008), 58-59.

Tada je Arnerije, kako su ga prozvali Hrvati, otišao na molbu Splitsana u Carigrad caru Emanuelu. Na taj put je prvenstveno otišao, jer je želio crkvi osigurati prava i posjede, pa je po povratku iz Carigrada, uz carevu pomoć, pokušao dokazati svoje pravo na poljičke posjede. Kada je na temelju lažnih isprava krenuo pregledavati zemlju, kako bi ju pripojio svojoj crkvi, došao je u sukob sa Nikolom Kačićem i njegovom obitelji.⁴³ Naime, Poljičani su se za pomoć obratili obitelji Kačić, koja se doselila 1168. godine te postala mnogobrojna i moćna. Zauzvrat su im u svojoj župi poklonili nekoliko posjeda.⁴⁴ Oni su nadbiskupa Arnerija pokušali spriječiti u njegovu naumu, no budući da je nadbiskup bio uvjeren u svoju moć, pokušao im se oduprijeti. Nasilno preuzimanje poljičkih posjeda pokušavao je opravdati tvrdeći da to nije njihova zemlja te da su je oni prisvojili. Na te njegove riječi Poljičani su ga počeli kamenovati sve do smrti.⁴⁵ Prva buna u Dalmaciji primjer je na koji način su gradska društva pokušavala podvrgnuti seoske općine komunalnoj vlasti.⁴⁶

7.2. Buna radi crkvene desetine u prvoj polovici 14. stoljeća

Osim davanja feudalcu, seljaci su državi morali plaćati porez, tzv. „marturinu“ ili „kunovinu“, a Crkvi „desetinu“, tj. deseti dio svojih prihoda. Seljaci feudalne Hrvatske stoljećima su se bunili kako bi poboljšali svoj položaj. Ponekad su se bune dizale jedna za drugom, a isto tako je ponekad bilo više buna u isto vrijeme na raznim mjestima Hrvatske. Iako najpoznatije seljačke bune potječu iz ranoga novoga vijeka, u kasnom srednjem vijeku također su se odvale pojedine seljačke bune.

Jedna od njih je seljačka buna u Donjoj Bukovici u Virovitičkoj županiji 1479. godine. Uzroci pobune nisu poznati, no, buna se uklapa u međusobne sukobe feudalne gospode. Pobunjeni seljaci, predvođeni Matijom Banovićem, potkraj ožujka 1479. godine provalili su u pavlinski samostan Sv. Benedikta. Naoružani su seljaci počeli razbijati samostansku imovinu te tući redovnike, samostanske službenike i slugu. Na kraju su se

---

⁴³ Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 13-14.

⁴⁴ Pivčević, *Sabrani radovi*, 58.

⁴⁵ Antoljak, *Bune pučana i seljaka*, 14.

⁴⁶ Raukar, *Seljak i plemić*, 19.

povukli prijeteći da će zapaliti samostan. Zbog napada na samostan, seljaci su bili optuženi za zločin svetogrđa.⁴⁷

Kao što je već spomenuto, seljaci su deseti dio svojih prihoda morali davati crkvi. Crkvena desetina bila je osobito težak namet, budući da bi biskupski izaslanici ubirali od seljaka ono što bi im se svidjelo na seljačkom imanju. Nakon ubiranja poreza, izaslanstva bi opustošila selo, što je poticalo seljake na pobunu. U teškom položaju posebno su bili seljaci na imanjima zagrebačke biskupije, koji u prvoj polovici 14. stoljeća odbijaju plaćati crkvenu desetinu. Kralj Karlo I. (1301.-1342.) morao je više puta intervenirati raznim naredbama i prijetnjama u korist zagrebačkog biskupa Ladislava de Kobola, koji je bio nezasitan u ubiranju poreza. S obzirom da su pozivi na plaćanje crkvenog poreza slomili u više navrata, jasno je kako nisu imali velikog utjecaja na seljake. Odbijanjem su se prvenstveno htjeli osloboditi teških crkvenih nameta te ulaze u borbu protiv biskupa ne bi li to i ostvarili. Pobuna je započeta pred jesen 1333.godine, kada je biskup Kobol došao u grad Ivanić kako bi ubrao desetinu na području oko Čazme, Ivanića i Dubrave. Pobunjenike je predvodio čazmanski župan Lovro, a buna se ubrzo proširila čitavom biskupijom. Nakon toga uslijedila je kraljeva opomena, a zatim i biskupski proglas (16. ožujka 1335.) u kojemu biskup Kobol izriče prokletstvo nad svim pobunjenicima koji odbijaju plaćati crkveni porez. Kao i svaka prijetnja do tada, i ova je uzrokovala još veće širenje pobune. U kolovozu 1339.godine pobunjenici su provalili u ivanićgradsku tvrđavu, opljačkali ju te poubijali i teže ranili mnoge biskupove ljude. Svaki njihov čin biskup je kaznio prokletstvom i izopćenjem. Na koncu je intervenirao sam kralj Karlo te sazvaio skupštinu 1340. godine u Čazmi kako bi riješio spor. Pobunjenici su biskupa proglasili glavnim krivcem bune, no sudskom odlukom osuđeni su na gubitak čitavog imetka te su prognani s biskupskih posjeda. Dio pobunjenika pobjegao je prije proglašenja osude, a ostatak je utamničen.⁴⁸

---

⁴⁷ Adamček, *Virovitica i Virovitička županija*, 118.

⁴⁸ Čulinović Ferdo, *Seljačke bune u Hrvatskoj* (Zagreb, 1951.), 43.-48.

8. Zaključak

Unatoč svom teškom položaju, srednjovjekovno seljaštvo borilo se za bolji položaj brojnim pokušajima. U nadi promjene društvenog položaja i socijalnog statusa, seljačke bune pokazatelji su njihova nezadovoljstva i borbe za opstanak. Pogođeni glađu, ratovima, kugom, povećanim porezima, seljaci Engleske, Francuske, Italije i Hrvatske i drugih zemalja okupljali su se i pokretali ustanke.

Najčešći razlozi okupljanja seljaka bili su povećanja poreza te naturalnih i crkvenih davanja, što ih je dovelo do vrlo oskudnog načina življenja. Osim toga, na primjeru Engleske i Francuske vidimo kako glavni razlozi koji dovode do ustanaka najnižih slojeva leže u samim društvenim promjenama, odnosno ratovima koji su dodatno iscrpili državnu blagajnu. Oni koji su najviše bili pogođeni takvim stanjem bili su upravo seljaci, koji su opterećeni dodatnim nametima. Nezadovoljstvo nižih slojeva podjednako je izraženo i u Kraljevini Italiji. Niži cehovi bili su podložni velikim cehovima koji su posjedovali kapital za proizvodna sredstva. Budući da su veliki cehovi imali ekonomsku i političku moć, pobuna malog naroda nije donijela nikakvo poboljšanje radnih uvjeta. Seljaci srednjovjekovne Hrvatske su također, osim naturalne rente, deseti dio svojih prihoda davali Crkvi. Buna radi crkvene desetine, koja se odvila u prvoj polovici 14. stoljeća, ni njima nije donijela poboljšanje položaja, već su ostali bez vlastitih posjeda te protjerani.

Brojni seljački ustanci završili su neuspješno te bi se ponegdje doveli u teži položaj u odnosu na postojeće stanje. Iako u većini slučajeva nisu uspjeli u svom naumu, u poboljšanju vlastita položaja, pokazali su da su spremni boriti se za svoja prava. Seljačkim bunama seljaci su pokazali da nisu samo pasivne sluge, već da i oni zaslužuju bolji položaj u društvu.

9. Popis literature

- 1) Adamček, Josip. "Virovitica i Virovitička županija u srednjem vijeku". U: *Virovitički zbornik (1234-1984)*, ur. akademik Andre Mohorovičić. Virovitica, 1986: 118.
- 2) Antoljak, Stjepan. "Bune pučana i seljaka". Matica Hrvatska, Zagreb, 1956.
- 3) Carpentier, Jean, Lebrun, Francois. *Povijest Francuske*. Barbat, Zagreb, 1999.
- 4) Čulinović, Ferdo. *Seljačke bune u Hrvatskoj*. Seljačka sloga, Zagreb, 1951.
- 5) Duby, Georges. *Tri reda ili imaginarij feudalizma*. Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.
- 6) Goldstein, Ivo, Grgin, Borislav. *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*. Novi Liber, Zagreb, 2006.
- 7) Hilton, Rodney. *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381*. London, 2003.
- 8) Le Goff, Jacques. *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*. Golden marketing, Zagreb, 1998.
- 9) Lopez, Roberto. *Rođenje Evrope*. Školska knjiga, Zagreb, 1978.
- 10) Pivčević, Ivan. *Sabrani radovi o Poljicima*. Libar, Priko, 2008.
- 11) *Povijest 6: Rani i razvijeni srednji vijek*. Europapress holding, Zagreb, 2007.
- 12) *Povijest 7: Razvijeni srednji vijek*. Europapress holding, Zagreb, 2007.
- 13) Procacci, Giuliano. *Povijest Talijana*. Barbat, Zagreb, 1996.
- 14) Raukar, Tomislav. *Seljak i plemić hrvatskog srednjovjekovlja*. Filozofski fakultet, Zagreb, 2002.
- 15) Raukar, Tomislav. *Zadar u XV stoljeću – Ekonomski razvoj i društveni odnosi*. Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1977.